

25. Сегай М. Я. Актуальные проблемы установления групповой принадлежности материалов (веществ) в теории и практике судебной экспертизы // *Материалы научной конференции.* — К., 1963.
26. Терзиев Н. В. Идентификация в криминалистике // *Советское государство и право.* — 1948. — № 12.
27. Терзиев П. В. Следственный и судебный осмотр документов // *Социалистическая законность.* — 1978. — № 3.
28. Шаркова Т. Ф. О самостоятельных исследованиях вещественных доказательств // *Криминалистика и судебная экспертиза.* — К., 1987. — Вып. 6.
29. Шляхов А. Р. Предмет, метод и система науки советской криминалистической экспертизы // *Вопросы судебной экспертизы и криминалистики.* — Алма-Ата, 1976. — Вып. 1.

УДК 343.985:343.74

О. А. Баркар

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ТА ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ У СПРАВАХ ПРО РОЗБІЙНІ НАПАДИ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТРАНСПОРТІ

Розслідування злочинів здійснюється в конкретних умовах часу, місця, оточуючого середовища, взаємозв'язках з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінням осіб, які опинились у сфері кримінального судочинства, і під впливом інших факторів, які часом залишаються невідомими для слідчого. Ця складна система взаємодій утворює у підсумку ту конкретну обстановку, у якій діють слідчий і інші суб'єкти, що беруть участь у доказуванні, і в якій проходить конкретний акт розслідування. Ця обстановка одержала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації [1, 88–103].

У криміналістичній літературі поняття і зміст слідчої ситуації належать до дискусійних питань, і вчені-криміналісти справедливо приділяють їм особливу увагу.

Перше визначення поняття «слідча ситуація» дав А. Н. Колесніченко в 1967 році, який розумів під нею «певне становище в розслідуванні злочинів, яке характеризується наявністю тих або інших доказів і інформаційного матеріалу й виникаючих у зв'язку із цим конкретними завданнями його збирання й перевірки» [2, 214]. Наступне визначення слідчої ситуації сформулював В. П. Корноухов, який вважав її однією із закономірностей, властивих процесу розслідування. Так, він сказав: «Під слідчою ситуацією варто розуміти об'єктивно повторюване становище в процесі розслідування, обумовлене фактичними даними, що визначає процес виявлення, збирання доказів. Типові слідчі ситуації визначаються з урахуванням етапів розслідування, що значною мірою конкретизує процес виявлення, збирання доказів» [3, 93].

І. Ф. Герасимов дійшов висновку, що слідча ситуація, «це сформована на певний момент розслідування, внутрішньо схильна до зміни сукупність характеризуючих розслідування матеріальних, інформаційних і інших факторів і їхня

оцінка, що обумовлює основні напрямки розслідування, прийняття рішень і вибір способів дій» [4, 173].

Л. Я. Драпкін підійшов до визначення слідчої ситуації з інформаційних позицій. Він писав, що «слідча ситуація — це динамічна інформаційна система, елементами якої є істотні ознаки й властивості обставин, що мають значення у кримінальній справі, зв'язки, відносини між ними, а також учасниками процесу розслідування, що настали, і передбачувані результати дій сторін» [5, 28].

Ми вважаємо, що найбільш удалою є позиція Р. С. Белкіна, що визначає слідчу ситуацію як сукупність умов, у яких у цей момент здійснюється розслідування, тобто ту обстановку, в якій проходить процес доказування [6, 135]. Дане визначення лаконічно й у повному обсязі відображає сутність слідчої ситуації.

Найбільш перспективною, на нашу думку, є концепція побудови типових слідчих ситуацій, викладена В. В. Тищенко. У розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів він виділяє чотири основних інформаційно і методично значимих елементи:

- 1) подія (механізм і обстановка) злочину;
- 2) особистість злочинця;
- 3) особистість потерпілого;
- 4) майно, що викрадається.

Інформаційні комбінації саме по даних елементах, що оцінюються в кількісно-якісному взаємозв'язку, обумовлюють слідчі ситуації на момент порушення кримінальної справи і створюють інформаційно-пізнавальну структуру початкового етапу розслідування [7, 151].

Вважаємо, що даний підхід можна застосувати і до побудови системи типових слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування розбійних нападів на автомобільному транспорті.

Типізацію слідчих ситуацій у справах про розбої на автотранспорті доцільно проводити на основі трьох типів зв'язків і відносин між виділеними елементами, опираючись на найбільш інформативний на момент порушення кримінальної справи елемент — подію злочину. Це дозволить виділити й охарактеризувати ситуації за схемою відносин: «подія злочину — особистість злочинця», «подія злочину — особистість потерпілого», «подія злочину — предмет посягання».

Опираючись на цю концепцію ми можемо виділити такі слідчі ситуації, які властиві розслідуванню нападів на автомобільному транспорті, а також тактичні завдання, які виходять із цих ситуацій.

1. Слідчі ситуації з урахуванням особливостей зв'язків «подія злочину — особистість злочинця».

Ситуація 1.1. У наявності є інформація про скоєний напад на автотранспорті. Відомі обставини здійснення нападу (місце, час, спосіб, знаряддя, засоби, сліди його здійснення й кількість осіб, які брали участь у нападі). Щодо особистості злочинців (злочинної групи) відомості відсутні або їх дуже мало.

Дана ситуація досить складна. Основні дії слідчого повинні бути спрямовані на пошук джерел інформації щодо злочинців і деталізацію відомостей про обставини здійснення розбійного нападу.

Повинні бути встановлені такі відомості:

- час, місце, обстановка здійснення розбою;
- кількість злочинців;
- ознаки зовнішності злочинців, у що були одягнені, особливі прикмети;
- яким способом злочинці проникли в автомобіль (шляхом обману, улаштували засідку на дорозі, шляхом «перехоплення» і т.ін.);
- характеристика дій злочинців під час здійснення нападу (чи спілкувалися між собою, якщо так, то про що була розмова; як зверталися один до одного; яке застосовувалося насильство; чи існував розподіл ролей і т.і.);
- характеристика дій злочинців після здійснення розбійного нападу (яким чином зникли з місця події, чи використали транспортні засоби, застосовували які-небудь дії до потерпілого після заволодіння майном і т.і.).

Ситуація 1.2. Відомості про зміст і обставини події відсутні, але є відомості про злочинців. Дана ситуація властива невдалому розбійному нападу на водія автотransпортного засобу. Потерпілим, свідкам відоми особи, які скоїли напад, або учасників розбійного нападу вдалося затримати під час здійснення злочину, або вони були затримані після здійснення замаху.

Ця ситуація є найбільш сприятливою для розслідування, тому що містить інформацію не тільки про подію злочину, але й про підозрюваних осіб.

Повинні бути встановлені такі відомості:

- характеристика особистості злочинця (-ів);
- місце проживання і можливе знаходження особи, що підозрюється в нападі;
- склад і структура організованої злочинної групи;
- коло знайомих підозрюваної особи;
- чи є даний розбійний напад одиничним у біографії підозрюваного;
- мета й мотив здійснення розбійного нападу;
- роль кожного члена організованої злочинної групи в підготовці і вчиненні злочину й т.ін.

Ситуація 1.3. Практично відсутня інформація про подію злочину і про особистість злочинців. Є заява або повідомлення про безвісне зникнення громадянина разом з автотransпортним засобом, хоча в деяких випадках транспортний засіб може бути виявлений через нетривалий час.

Ця ситуація є самою складною, несприятливою і проблемною для розслідування, оскільки характеризується дефіцитом інформації, наявністю тільки окремих, нерідко уривчастих і недостатньо якісних відомостей про сутність розслідуваної події, особистість злочинців, мотиви і цілі їхніх дій.

Специфіка цієї ситуації полягає в тому, що в слідчого відсутні вербальні джерела інформації. Потерпілий-водій може пропасти безвісти, бути вбитий або перебувати у важкому стані, у цій ситуації він не може повідомити які-небудь відомості про обставини нападу, а свідки в таких випадках на момент одержання інформації не виявлені, місце вчинення злочину точно невідомо.

Установленню підлягають такі відомості:

- установлення місцезнаходження водія і автотransпортного засобу;

- установлення особистості потерпілого-водія (у випадку виявлення водія в непритомному стані або вбитого);
- при яких обставинах був знайдений потерпілий;
- чи є свідки розслідуваної події;
- чи є місце, де був виявлений потерпілий (або труп потерпілого), місцем здійснення розбійного нападу;
- відомості, які характеризують коло знайомств потерпілого.

Ситуація 1.4. На момент порушення кримінальної справи є відомості як про характер і обставини події, так і про осіб, які здійснили напад: вони знайомі потерпілому, їх називають свідки, а також у випадку затримки всіх учасників розбійного нападу на місці події або по «гарячих» слідах.

Така ситуація є найсприятливішою для розслідування, оскільки містить інформацію не тільки про спосіб, знаряддя, засоби, обстановку, предмет зазіхання, але і про підозрюваних осіб.

Вказана ситуація зумовлює постановку й вирішення таких завдань:

- встановлення факту здійснення розбійного нападу організованою злочинною групою;
- з'ясування чисельності й структури організованої злочинної групи;
- установлення всіх учасників організованої злочинної групи, виявлення керівників групи;
- перевірка на причетність даної організованої злочинної групи до інших розбійних нападів на автотранспорті;
- установлення спеціалізації організованої злочинної групи;
- наявність корумпованих зв'язків;
- виявлення умов, які сприяли виникненню й функціонуванню організованої злочинної групи.

2. Слідчі ситуації з урахуванням особливостей зв'язку «подія злочину — потерпілий» і завдання, які виникають на основі їхнього аналізу.

Ситуація 2.1. До потерпілого застосовувалося фізичне насильство у вигляді заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв, катувань і т.ін.

При таких обставинах адекватність сприйняття події, що відбувалася, і особистості злочинців залежить від ступеня фізичного насильства. Воно може бути одномоментним, разовим, але в деяких випадках може тривати досить тривалий час, носити характер катувань. Залежно від характеру насильства і наслідків, які настали, потерпілий здатний або нездатний дати точну інформацію про обставини нападу і осіб, які його скоїли.

Ситуація 2.2. До потерпілого застосовувалося психічне насильство у вигляді погрози заподіяння шкоди його здоров'ю, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, позбавлення життя.

У цій ситуації завданням слідчого є одержання як можна більш деталізованих показань потерпілого про обставини події.

Ситуація 2.3. Знайдено труп водія зі слідами насильницької смерті, при цьому відсутній або автомобіль, або вантаж, що перевозився, і інші цінності.

Через те, що в розглянутій ситуації ніякої вербальної інформації від потер-

пілого не може бути отримано, перед слідчим постає значне коло складних тактичних завдань. До них необхідно віднести:

- установлення особистості потерпілого;
- установлення місця розбійного нападу і убивства потерпілого;
- вивчення особистості потерпілого водія, кола родичів і знайомих, обстановки, яка передувало нападу;
- з'ясування основних обставин події (час, спосіб, обстановка злочину, знаряддя);
- виявлення свідків;
- виявлення відомостей, які вказують на кількість і ознаки злочинців;
- шляхом проведення оперативно-розшукових заходів виявлення осіб причетних до цього злочину.

3. Слідчі ситуації з урахуванням особливостей зв'язків «подія злочину — предмет посягання».

Типові слідчі ситуації в цьому випадку визначаються залежно від характеру і точності інформації про викрадене майно.

Ситуація 3.1. Злочинці заволоділи майном, про яке є повні й точні відомості: кількість, найменування, ознаки, маркування й т.ін. Відомості про ознаки викраденого майна можуть бути отримані від потерпілих водіїв, матеріально-відповідальних і посадових осіб підприємств, установ і організацій, а також міститися у відповідних документах (сертифікати, паспорти, технічна документація, накладні тощо.).

У цій ситуації необхідно уточнити всі дані про викрадене майно (кількісно-якісні характеристики, перевірити джерела таких відомостей, а також факт наявності майна, про викрадення якого заявлено потерпілою або матеріально-відповідальною особою.

Зазначена ситуація є досить сприятливою для розслідування, оскільки в слідчого є повна й точна інформація про викрадене майно, що дозволяє успішно здійснити його розшук і виявити злочинців.

Ситуація 3.2. Про характер, кількість, найменування викраденого майна повних і достовірних відомостей немає.

Ця ситуація створюється внаслідок того, що потерпілий перебуває у важкому стані, непритомний або вбитий. Слідчий не має змоги одержати ясну й докладну інформацію про викрадене майно. Така ситуація ускладнює як розшук викраденого, так і розслідування в цілому. Основним завданням є встановлення ознак викраденого майна. Така інформація може бути отримана в ході проведення первісних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів: огляду місця події, допиту родичів потерпілого, посадових і матеріально-відповідальних осіб, які мали відомості про викрадене майно.

Ситуація 3.3. Підозрювана особа в здійсненні нападу затримана, але викрадене майно не виявлене й відсутня інформація про місце його зберігання і збуту.

Найчастіше така ситуація виникає при встановленні й затримці одного з членів злочинної групи. Іноді в таких випадках затриманий упізнаний потер-

пілим, але факт невиявлення в підозрюваного викраденого майна, знярядь і засобів здійснення нападу при відсутності істотних доказів його винуватості дозволяє йому звернутися до тактики захисного поводження. Ця обставина вказує на необхідність застосування екстрених і ефективних заходів щодо розшуку викраденого майна з використанням допомоги оперативно-розшукових підрозділів.

Література

1. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории — к практике. — М., 1988.
2. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: Дис... д-ра юрид. наук. — Х., 1967.
3. Корпоухов В. П. Основные положения методики расследования отдельных видов преступлений // Материалы научной конференции. — Красноярск, 1972.
4. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. — Свердловск, 1975.
5. Драпкип Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций // Следственные ситуации и раскрытие преступлений: Сб. науч. тр. — 1975. — Вып. 41.
6. Белкин Р. С. Курс криминалистики. Т. 3. Частные криминалистические теории. — М., 1997.
7. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: Монографія / ОПОА. — О.: Фенікс, 2007.

УДК 343.919-057.36

В. М. Плахотіна

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ — СПІВРОБІТНИКА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Підвищений інтерес до вивчення особистості «злочинця — співробітника правоохоронних органів»* визначається не тільки відмітною рисою злочинів, учинених людьми, які самі покликані дотримувати й охороняти закони, але й поширеністю злочинних діянь із боку охоронців порядку, тенденцією зростання корумпованості в їхньому середовищі.

Особлива процедура прийняття громадян на службу в правоохоронні органи повинна виключати можливість впровадження в середовище співробітників правоохоронних органів осіб, які не відповідають запропонованим вимогам і схильні до порушень. Більше того, «належність співробітника правоохоронних органів до конкретної професійної групи об'єктивно передбачає відповідність його поведінки певним нормам, правилам і стандартам, морально-етичним вимогам суспільства до нього як до професіонала. У цьому випадку призначення на державну службу є проявом особливої довіри, яку співробітник правоохоронних органів повинен виправдати правильним виконанням обов'язку» [12, 72].

У той же час особливості службової діяльності, специфічність праці співробітників правоохоронних органів, володіння владними державними повнова-